

Erasmus en Internet: een onaangename ervaring.

Met kwaadwillende medewerkers kan Wikipedia een vergiftigde bron zijn.

Leo Molenaar, 7 en 9 november 2011.

Lieve leerlingen,

de laatste tien jaar heb ik me drie keer gestort in een project om wat mij betreft kwalijke verhalen over Erasmus te weerleggen. De twee laatste keren speelde het *internet* daarbij een hoofdrol. Mijn oude school vroeg me om daarover wat aan jullie te vertellen. (*dia 1, 2 en 3*) Ik kan geen recht doen aan mijn uitvoerige essays, die op mijn website, en in twee schoolboeken, van 2004 en 2009, na te lezen zijn. Ik spits het toe op de *slechte* ervaringen van Erasmus met internet: er zijn ook erg veel *positieve*, daar wil ik het best een andere keer over hebben als ik nog een keer zou worden uitgenodigd.

Anne Frank Stichting: internet, en beweerd antisemitisme van Erasmus:

Vier jaar geleden bracht een stichting die Erasmus onder de Rotterdammers wil brengen, *Huis van Erasmus*, een boekje uit van ons bestuurslid Louise Langelaan: *Erasmus voor de Klas*. De schrijfster is werkzaam in het *Humanistisch Vormingsonderwijs*. Het was bedoeld voor kinderen van twaalf tot veertien jaar. Op dit moment (herfst 2011) is die publicatie gesplitst in twee afzonderlijke delen. Deel 1 vertelt het *levensverhaal van Erasmus*, en is herschreven voor kinderen van groep 8 van de basisschool: leerlingen van klas 1 hebben 30 exemplaren van dat boekje op Erasmus' verjaardag, 28 oktober, naar hun oude basisscholen gebracht in de hoop dat de leraren het in de les zullen behandelen. Deel 2 gaat over *De ideeën van Erasmus*, over de onderwerpen in zijn boeken en brieven, en mikt op jongeren van een jaar of vijftien. Jullie hebben dat als vierdeklassers gekregen als ondersteuning bij het Erasmusproject op elf-elf-elf.

Een lerares geschiedenis van deze school, ze werkt hier al vier jaar niet meer, vond het in 2007 een aardig idee om het boekje uit te delen aan de leerlingen van haar klasse 2. Ze liet ze er twee uur zelf in bladeren en lezen, om ze dan 'voor een cijfer' een *brief naar Erasmus* te laten schrijven. Omdat ze de boekjes via mij kreeg, mocht ik een kopie maken van de negentig verhalen die zij binnen had gekregen. Ik nam ze door, en ik stond versteld van de inhoud van een 25 brieven: de jonge schrijvers namen Erasmus kwalijk dat hij een antisemiet was, en daarbij vielen vaak de mij indertijd onbekende Duitse namen van twee Johannes'en: ene Pfefferkorn en ene Reuchlin. De leerlingen deden net alsof die namen hen sinds lang vertrouwd waren, en namen Erasmus bijvoorbeeld kwalijk dat hij had gezegd dat hij geen *reuchlinist* was. Ze haalden hun wijsheid van *internet*, dat was wel duidelijk.

Ik was toen leraar scheikunde op deze school, en deed als historicus mee aan het samenstellen en redigeren van de lustrumboeken die we in mijn tijd maakten, maar toch kon ik niet veel aan met deze kennis. De lerares geschiedenis werd ziek, en is er nooit met de leerlingen verder op ingegaan. Ik besloot om hierop nog eens terug te komen, en ik kopieerde voor de

zekerheid enkele van die brieven als ‘bewijsmateriaal’. Ik heb er voor deze lezing een paar gekopieerd, voor zover ze getypt zijn. Jullie zien ze hier als dia’s (en nu weer als tekst).

Leerlinge 1 gaf de kern van haar bezwaren tegen Erasmus goed weer: *“Nu ik steeds meer over u te weten kom, brengt dat mijn trots op de school toch een beetje aan het wankelen. En wel om het gegeven dat u antisemitisch was, u was zelfs actief tegen het gedachtegoed van uw tijdgenoot Johannes Reuchlin. Deze houding is voor mij nu, in deze tijd, volkomen onbegrijpelijk en zelfs onacceptabel. Ruim 400 jaar na uw sterven brak de Tweede Wereldoorlog uit. Van deze verschrikkelijke oorlog zijn velen slachtoffer geworden, onder wie zes miljoen joden. Het maakt mij verdrietig dat eeuwen na uw dood nog steeds uw denkbeelden over de joden voortleven. Ik probeer mij in uw tijd in te leven, maar dat is beslist lastig voor mij, want ik leef met alle normen en waarden van deze tijd, en met de geschiedenis van mijn familie.”*

Ook leerling 2 had geshopt op Wikipedia: *“Ik wil het met u hebben over uw haat tegen joden. Ik heb gehoord dat u joden haat omdat zij een ‘verderfelijke plaag tegen Jesus GGristus zouden vormen’. Nou moet ik zeggen dat ik dat niet zo heel lief vind van u.”* Hij had gehoord dat Erasmus zichzelf ‘geen reuchlinist’ had genoemd, terwijl Reuchlin een man was die indertijd opkwam voor de rechten van de joden. Ook was Erasmus een inspiratiebron voor de gevreesde Maarten Luther geweest, die vond *“dat synagogen en joodse scholen in brand gestoken moeten worden; huizen van joden moeten worden afgebroken en verwoest; joodse gebedsboeken moeten worden afgenomen; enz enz”, “sgaam uh mehnir Erasmoes”*. Het leek erop dat deze leerling hetzelfde verhaal over Erasmus had opgepikt.

Leerling 3 had weliswaar positieve dingen op internet gelezen, maar hij was het met een standpunt van Erasmus absoluut niet eens: *“U heeft de joden ‘de verderfelijke plaag’ en de ‘bitterste vijand van de leer van Jezus Christis genoemd.”* Deze leerling had dit nooit van Erasmus kunnen denken, die toch een ‘humanist’ was, en dat kennelijk was vergeten op het moment dat hij deze woorden uitsprak. Ook hij citeerde het zinnetje *“ik ben geen reuchlinist... nooit heb ik hem gesteund”*. Hij wilde Erasmus eens goed de les lezen: *“U accepteerde de joden niet, u was bereid om tot het uiterste te gaan om ze weg te hebben. U wou ze wel dood hebben, zij waren immers de bron van alle ellende op de wereld. De joden werden vervolgd door de rechtbanken van de Inquisitie, joden werden zonder pardon op de brandstapel gegooid. Dat was hetzelfde als oorlog, een oorlog zonder verliezen aan de kant van de kerk. U deed daaraan mee, u wakkerde met uw uitspraken de Jodenhaat aan.”* Hij vond dat dubbelzinnig, omdat Erasmus op andere plaatsen tegen oorlog en geweld was opgetreden; *“dat vind ik voor iemand van uw kaliber lichtelijk apart”*.

Na het lezen van deze brieven van de leerlingen van klas 2 begin 2008 kon ik er een jaar later op terugkomen toen ik de eindredactie deed van een lustrumboek dat jullie in klas 1 hebben gekregen: dat ging voor de helft over Erasmus, met eigen verhalen van leerlingen, en voor de helft over een oud-rector van deze school. De leerlingen van de bovenbouw vulden de helft van de tekst in deze boeken. Ik begeleidde een half dozijn essays over Erasmus; die als ‘profielwerkstuk’ meetelden voor vakken zoals geschiedenis en filosofie. Drie eigenwijze, zeer verschillende meiden, Xiao Hang Nguy, Asma Belmir en Remedios van Rijn, wilden

ingaan op de vraag *Was Erasmus werkelijk zo tolerant?*, en leverden december 2008 een opzet in waarin zij spraken over de ‘haat’ die Erasmus koesterde jegens Turken en joden. Ik wilde van hen weten welke bronnen zij hadden gebruikt, omdat ik bang was dat die ‘vergiftigd’ waren, ook al was het niet leuk om dat tegen hen uit te spreken. Zij noemden toen de publicatie *Antisemitisme; Een geschiedenis in beeld* van de Anne Frank Stichting (AFS)!! Betrouwbaarder kon haast niet, zou je zeggen. Zij hadden een publicatie van deze Stichting uit 1989, van de hand van dominee Hans Jansen, op internet gevonden. Daarin staat bijvoorbeeld dat Erasmus nog intoleranter was tegenover joden dan Luther, en voor die conclusie werd ter illustratie één lang citaat gebruikt waarin Erasmus schandelijk tekeer gaat tegen de ‘tot het christendom bekeerde Jood’ Johannes Pfefferkorn. Dat was eigenlijk alles. Erasmus was nog erger dan Luther, meende Jansen, en die ging aan het eind van zijn leven heel erg ver tegen de Joden. In de pagina’s die daar in het boek op volgden, bleek echter dat deze Pfefferkorn werkte voor de Inquisitie van de Roomse Kerk, en dat hij ketters en Joden achtervolgde. Bij de keizer van het Heilige Duitse Rijk, Maximiliaan, had Pfefferkorn aanhangig gemaakt om de Hebreeuwse boeken van de Joden te verbranden. Hij had tevens Erasmus aangeklaagd als ketter, en vriend van Reuchlin, en daarop stond in die tijd gevangenisstraf of zelfs verbranding. Het was in Erasmus’ doodsangst nadat hij zojuist van deze aanklacht had gehoord, dat Erasmus deze Pfefferkorn in een brief verrot schold. Daarbij liet hij zich verleiden tot uitlatingen die antisemitisch van strekking zijn. De dagelijkse Erasmus was er evenwel niet alleen een voorstander van dat Joodse mensen hun Hebreeuwse boeken konden houden, maar had destijds als theoloog in Leuven een docent Hebreeuws aangetrokken, waardoor hijzelf enkele jaren leiding gaf aan een uniek, drietalig instituut dat Grieks, Latijn en Hebreeuws doceerde. Hij was altijd een boezemvriend gebleven van Johannes Reuchlin. Wat Erasmus deed voor het Grieks, presteerde Reuchlin namelijk voor het Hebreeuws: ze waren samen van de ‘wedergeboorte van de letteren’. Rond 1520 ging Reuchlin echter mee met de kritiek van Luther op de Roomse Kerk en ook kreeg hij belangstelling voor de hebreeuwse Kabbala: Erasmus ging niet met Luthers afscheuring van de Kerk mee, en hij vond de joodse mystiek evenmin interessant. In die zin stelde Erasmus in een brief aan de inquisiteur Hoogstraten dat hij geen ‘reuchlinist’ was, evenmin was hij ‘erasmiaan’, maar liet hij zijn vriend niet vallen. Op die brief uit 1519 kom ik nog terug. Wat een schandelijke misleiding in dat geval, die teksten op Internet!

Wikipedia en dominee Jansen: een sarcasme, en een ‘sorry’ van de Kerken:

Ik stuurde de Anne Frank Stichting op 25 februari 2009 een e-mail met onder meer bovenstaande argumenten, en de vraag: “*is in publicaties van uw stichting deze tamelijk opzichtige fout jegens Erasmus ooit hersteld? Is men daar nog wel eens op teruggekomen, of heeft men het zo gelaten?*” Ik kreeg van auteur Jaap Tanja diezelfde middag respons: “*Ik ben het met u eens dat er in het door u aangehaalde stuk tekst over Erasmus foutieve informatie wordt verstrekt. In een recent boek van de Anne Frank Stichting over het onderwerp Antisemitisme; Vijftig Vragen (2005) wordt deze informatie dan ook niet herhaald. Voor de tekst van laatstgenoemd boek is ondergetekende verantwoordelijk, daar kunt u mij dus ook op aanspreken. Voor de tekst van het andere boek kunt u zich het beste wenden tot de schrijver van de tekst in dat boek, Hans Jansen. Overigens – zonder met u een discussie over Erasmus*

te willen aangaan – denk ik dat Erasmus in zijn opvattingen over Joden toch sterk een kind van zijn tijd was.” Ik leende dit boek in de bibliotheek, en antwoordde Tanja de week erop: “Tot mijn genoegen heb ik gezien dat u Erasmus als grote antisemiet hebt afgevoerd, Luther is gebleven en Calvijn is afgezwakt. En inderdaad, zoals ik al vreesde, wordt daar geen verantwoording over afgelegd. Ik heb het boek doorgenomen van Simon Markish, Erasme et les Juifs, 1979: op basis van Erasmus’ hele oeuvre komt de als Russische Jood naar Zwitserland uitgeweken geleerde tot de slotsom dat Erasmus op geen enkele wijze kan worden aangemerkt als ‘antisemiet’.”

Inmiddels googelde ik eens naar teksten van die Hans Jansen op *Internet* had gezet, en ik begreep meteen de briefschrijvers van klas 2 al veel beter toen ik onder het lemma *Erasmus en de Joden* van dezelfde Jansen op *Wikipedia* het volgende vond (met mijn commentaar erachter, en vetgedrukt:

“Erasmus en de Joden:

*De zestiende eeuw kenmerkte zich door een duidelijk [antisemitische](#) cultuur. Vooral de Roomse [inquisitie](#) had het op de Joden gemunt. Een uitzondering op deze regel werd gevormd door [Johannes Reuchlin](#). Als een van de weinigen bepleitte hij gelijke burgerrechten voor de [Joden](#). Erasmus was echter ten aanzien van de Joden een kind van zijn tijd (**schande!**). In reactie op Reuchlins visie op de Joden schreef hij ooit ‘Ik ben geen Reuchlinist... nooit heb ik hem gesteund, en hij zou het niet eens gewild hebben’ (**schande, perfide**). Over de Joden deed Erasmus krasse uitspraken. [Frankrijk](#) was voor hem het bloeiendste deel van de christenheid omdat dat land niet met ‘Joden en halfjoodse maranos is geïnfecteerd’ (**in een brief, dat was inderdaad niet best**). Het Jodendom zag hij als de ‘verderfelijkste plaag en bitterste vijand van de leer van Jezus Christus’ (**vrijheid van godsdienst, katholieken tegen Joden, dat mag**). Hij was zelfs bereid om het Oude Testament op te geven als heilig boek voor de christenheid om daarmee de invloed van het judaïsme in te dammen (**vrijheid van godsdienst, katholieken tegen Joden**). [Luther](#) ging op dit punt in het spoor van Erasmus verder. (**schande**).”*

In dit lemma staan tal van verwijten aan Erasmus. Strikt genomen is slechts de zin over Frankrijk, die niet in een boek is gepubliceerd, verwijtbaar. Veel zinnen over Erasmus zijn misplaatst of gelogen. De meeste verwijten aan Erasmus *van de leerlingen van klas 2* vallen nu al op zijn plaats:

- Ze snapten de strekking niet van het verwijt dat Erasmus geen ‘reuchlinist’ is, en schreven dat gewoon over; ze dachten dat Erasmus zijn vriend in de steek had gelaten. Erasmus was evenwel een vriend van Reuchlin, tot zijn dood met hem verbonden; het citaat dat Jansen aanhaalt over ‘reuchlinist’ is te kwader trouw;
- Ze kenden de kwestie-Pfefferkorn niet, zodat ze de context misten van Erasmus’ onbetamelijke woede-uitbarsting tegen deze bekeerde Jood, die optrad als inquisiteur tegen zijn vroegere geloofsgenoten;

- Het *Oude Testament* is de eerste, Joodse helft van de Bijbel: Erasmus schreef evenveel over het Oude als over het *Nieuwe Testament*. Het *Nieuwe Testament*, het verhaal van Christus, vertaalde hij na duizend jaar opnieuw uit het Grieks: dat was een van zijn grote, wetenschappelijke prestaties. Het *Nieuwe Testament* had als christen Erasmus' voorliefde, zonder dat hij als theoloog ooit het Oude kon of wilde verwaarlozen;
- Het indammen door de Roomse Kerk van de invloed van het Jodendom, en ook door de andere christelijke afsplitsingen, was een vanzelfsprekendheid, tot ver in de 20ste eeuw. Die ideologische concurrentie, waaraan hij deel heeft, maakt van Erasmus nog geen antisemiet;
- Sommige onaangename citaten uit *brieven* van Erasmus, zoals dat over Frankrijk zijn niet erg verheffend, maar welke praktijken stond Erasmus voor? *Net als Reuchlin* pleitte Erasmus, als een van de zeer weinigen in die tijd, voor de burgerrechten van de Joodse bewoners en immigranten. Ik kom daarop terug.

Dat neemt niet weg dat de bevreemding, en verontwaardiging, over sommige citaten van Erasmus wel degelijk terecht is. Erasmus is zijn leven lang een Rooms-Katholiek theoloog geweest, en leefde in een wereld waarin de Joodse godsdienst een felle concurrent was. Het christendom is ontstaan uit het Jodendom; de Joden hebben in grote meerderheid geen behoefte gehad aan de christelijke godsdienst, de joodse Christus wordt niet als Verlosser erkend door het Joodse volk. In tal van geschriften van katholieke kerkvaders is de joodse godsdienst daarom de belangrijkste tegenpool; het protestantisme ontstaat pas met Luther in de jaren twintig van de 16^e eeuw, Erasmus' nadagen dus, en voor het jaar 1520 staat vooral het Jodendom tegenover Rome. Erasmus kan de felle tegenstellingen tussen christendom en Jodendom soms voor het voetlicht brengen. Dat heet in de theologie *anti-judaïsme*, en geen antisemitisme omdat dit laatste is gekoppeld aan onderdrukking, verspreiding van haat, vervolging en vernietiging. Daarvan kan Erasmus allerminst worden beticht, en daarom, en ook vanwege de figuur van Pfefferkorn, klopte de publicatie van de *Anne Frank Stichting* voor geen meter.

Ik schreef toen een artikel van mijn deze bevindingen voor het schoolboek dat je thuis nog moet hebben, *Wat is het beeld van Erasmus*. Het werd in een andere context gepubliceerd en uitgebreid, in het Nederlands en Engels, voor het kunstproject *Reboot 6* waarvoor het in maart 2009 bij het beeld van Erasmus werd uitgesproken. Toen het *Rotterdams Jaarboekje* in 2010 belangstelling toonde voor deze problematiek, kon deze oude hap niet worden opgewarmd en moest ik werken aan een verdergaande vraagstelling: *waar komen deze verwijten aan Erasmus eigenlijk vandaan?* Uit mijn onderzoek traden twee personen markant naar voren: de Zwitser Guido Kisch, zoon van een rabbijn en nabestaande van de Holocaust, en de theoloog Heiko Oberman, een in Nederland geboren Lutherbiograaf. Ik kan hier niet uitgebreid op ingaan, dat heb ik in mijn essay gedaan, maar beiden stelden zij Erasmus in beschuldiging vanwege een alleszeggend citaat. Dat valt, alweer, in een brief aan de Inquisiteur Jacob Hoogstraten uit 1519: *“Als het haten van Joden een kenmerk is van authentieke christenen, zijn we allen uitstekende christenen.”* De auteurs voerden die uitlating, net als vele andere, ten onrechte op als bewijs voor de “levenslange, diepgewortelde Jodenhaat van Erasmus”. Uit de

context van de brief blijkt dat die zin eenvoudigweg *een sarcasme is, een grap*: ze lezen bevooroordeeld, en hebben geen oog voor Erasmus' ironie. Een paar zinnen later nota bene valt Erasmus dezelfde Inquisiteur openlijk aan, en verwijt hij Hoogstraten zijn hebzucht bij de Jodenjacht, hij heeft het eenvoudigweg op de goederen van de Joden voorzien. De bevooroordeelde domheid van deze auteurs is er mede debet aan dat Erasmus in 1978 onrecht is aangedaan toen deze sarcastische grap tot motto (!) - "*Als het haten van Joden een kenmerk is van authentieke christenen, zijn we allen uitstekende christenen.*" - is genomen voor een *Rapport van de Synode van de Gereformeerde Kerken in Nederland* over de diepste wortels van het antisemitisme. Deze kerken verontschuldigen zich dus voor hun christelijke antisemitisme door de keuze van dit citaat: stompzinnig en ongehoord grievend voor Erasmus en de mensen die door hem geïnspireerd worden. Jullie kunnen me geloven als ik zeg dat er van het beweerde antisemitisme van Erasmus niets overblijft.

Turkenhaat: een bizar verwijt:

Niet alleen leerlingen van de onderbouw van het *Erasmiaans Gymnasium* trappen in teksten van *Wikipedia* die zij aanzien voor objectieve kennis die onbevlekt uit de hemel komt vallen. Ook de Rotterdamse schrijver Marcel Möring mengde zich oktober 2008 in het Erasmusfeestje. Hij schreef voor de *NRC-special* van najaar 2008 over *Erasmus in Rotterdam*, de column *Erasmus en Bartje*. Daarin vertelde hij dat Erasmus helemaal niet zo tolerant en multicultureel is als 'we' hem graag zien. Vervolgens pakte hij liefst drie letterlijke citaten van dominee Jansen uit het bovenstaande lemma uit *Wikipedia*, waaraan hij toevoegde dat Erasmus over de islam had geschreven dat "de Turk als Turk moest worden gedood. Multicultureel? Vreedzame integratie? Kosmopoliet? Rotterdammer?" Op dat laatste reageerde de Rotterdamse schrijver Ronald Giphart in zijn column *Goede manieren* op 30 oktober in *de Volkskrant*: "Een andere kanttekening is dat de Rotterdammer Erasmus een ziedende hekel had aan Turken. Wat heden ten dage islamitische Marokkanen zijn voor Geert Wilders, waren islamitische Turken voor Erasmus, om die twee denkers maar eens met elkaar te vergelijken. Erasmus schreef zelfs een pamflet in briefvorm (*De Turkenkrijg* uit 1530), waarin hij aan een Keulse vriend uitlegde dat de goddeloze Turk geen mens was, maar een beest dat de beschaving probeerde te ondergraven: "Willen we ze eens en voorgoed van ons afschudden, dan zullen we toch eerst het ergste soort Turken uit onze geest moeten verdrijven", schreef hij. Als Erasmus echter schrijft 'dat de Turk in de mens gedood moet worden', of zinnen in die trant, dan bedoelt deze theoloog, want dat is ie, dat een waarachtig christen vredelievend en verdraagzaam moet zijn: hij moet het kwaad in zichzelf bestrijden!

In deel 2 van *Erasmus voor de Klas*, ook in jullie bezit, staat in het stukje *Smoezen* hoe Erasmus in grote lijnen over de Turkse kwestie van zijn tijd dacht:

Smoezen?

Erasmus had eerder de oproepen voor een oorlog tegen de Turken van de hand gewezen. De paus had al vijftien jaar daarvoor opgeroepen tot oorlog. Daarbij gebruikte de paus allerlei redenen, die volgens Erasmus nergens op sloegen. Wij

zouden nu zeggen dat ze meer op ‘smoezen’ lijken. Erasmus schrijft hierover in Zoet is de oorlog voor wie hem niet kennen (*Dulce Bellum Inexpertis*) en De Klacht van de vrede (*Querela Pacis*): “*We zijn gewend onze ondeugden achter fraaie argumenten te verbergen*”. We zullen de argumenten, of de smoezen, van de paus en de vorsten eens bekijken met het gekleurde commentaar van Erasmus eronder:

Smoes 1: De Turken zijn misdadigers.

De christenen plegen onder elkaar ernstiger misdaden.

Smoes 2: De vorsten beweren dat ze de godsdienst verdedigen.

Ze willen de rijkdom van Istanboel.

Smoes 3: Het doel van de oorlog is de godsdienst te verdedigen.

Maar dan is oorlog al een heel slecht middel!

Smoes 4: De oorlog is goed want de Turken zijn onmens.

Hen doden is ook onmenselijk en bovendien zijn zij ook mensen van het heilige boek.

(Moslims hebben in de *Koran* immers grote stukken uit het *Nieuwe Testament* van de christelijke Bijbel en van de joodse *Thora*.)

Smoes 5: We gaan op ‘kruistocht’ om ze het ‘ware’ geloof te brengen.

Die reden wijst Erasmus helemaal af: “Het is heel slecht gesteld met de christelijke godsdienst als het voortbestaan van oorlogsvoering afhangt”.

Erasmus ging erg ver toen hij aan het eind van zijn verhandeling *De Turkenkrijg* (1530) de christelijke vorsten geen *carte blanche* wilde geven voor een oorlog tegen de Turken. Vergelijk die moedige positie, helemaal alleen tegen de machthebbers, eens met de karikatuur die Giphart en Möring van Erasmus maken! Wat een afgang!

Ik heb me als leraar van deze school verplicht gevoeld om me liefst *drie keer* te verdiepen tegen het schoppen onder de gordel van Erasmus. Drie keer drie maanden werk inzake de zestiende eeuw, best veel werk voor een eigentijds historicus. De *eerste keer* betrof het een betoog van de toenmalige Rotterdamse Erasmushoogleraar Jan van Herwaarden. Erasmus was volgens hem een aanhanger van de Roomse idee van de ‘gerechtvaardigde oorlog’ tegen de Turken, en zou in zijn hele werk al anti-Turks zijn. Het kostte me een paar maanden om dit te weerleggen, en ik publiceerde mijn verweer in het schoolboek van 2004, *Ex pluribus unum: Erasmus als cosmopoliet of kleinburger?*

De tweede keer waren jullie het, de leerlingen van mijn school, die mij onaangenaam verrasten met de brieven over de antisemitische Erasmus. De echte aanleiding vormde dit keer een Brusselse hoogleraar die leeft van zijn zelfgefabriceerde leugens over Erasmus, dominee Hans Jansen, die om zijn eigen hachje te redden op *Internet* probeert een klein imperium van smaad te handhaven. Volgelingen waren enkele luie schrijvers, de toenmalige *Anne Frank Stichting* (die zich hiervan zijwigend losmaakte), het Israel Informatiecentrum *CIDI*, een Erasmuskenner als Herman Pleij; toch nog een hele stoet.

De *derde keer* was het mijn eigen nieuwsgierigheid die mij dreef: wie waren nu eigenlijk met deze eerroof begonnen, en waarom? Het antwoord leidde naar een teleurgestelde Joodse rechtsgeleerde, Guido Kisch, overlevende van de Holocaust, die van Erasmus in de 16^e eeuw een antwoord wilde waarmee hij in de 20^e eeuw verder vooruit kon: hij was het voorbeeld van een bevooroordeelde lezer. En naar een kerkhistoricus, Heiko Oberman, laureaat eind jaren negentig van de lucratieve Heinekenprijs, die in zijn *De wortels van het antisemitisme* Erasmus als schild gebruikte voor Luther, wiens biografie hij heeft geschreven. En dan hebben we nog een fanatieke Roomse bekeerling als Hans Jansen, die slechts gehoor vindt in Joodse kringen waar de idee leeft dat iedereen, zelfs Erasmus, tegen hen is.

Bij die drie speurtochten kwam ik in de afgelopen tien jaar nooit een andere onderzoeker tegen die dezelfde vragen stelde. Er is een officieel circuit waarin Erasmus heilig is, en er is een officieus circuit waarin Erasmus een oorlogshitser, een antisemiet en een Turkenhater genoemd mag worden. Het ene circuit bemoeit zich niet met het andere, hoewel de mensen soms de kamers op de universiteit delen. Maar het zijn net Hallemannetjes, ze blijven altijd heel fatsoenlijk tegenover elkaar. Stapel, en het zou niets zijn voor Erasmus die, vooral in zijn brieven, van zijn hart geen moordkuil maakte. Laat me een anekdote geven over de dubbelzinnigheid die deze situatie in de praktijk creëert. Ik gaf drie jaar geleden een lezinkje over Erasmus voor een gezelschap onderlegde, welgestelde, middelbare mannen in Rotterdam, en ik begon met een verhaaltje van een half uur over de stadspatroun. Iedereen was erg tevreden, maar de eerste, verlekkerde vraag van de voorzitter, bijgevallen door de anderen, was: ‘Boeiend verhaal, maar hoe zit het nu eigenlijk met het antisemitisme van Erasmus?’

Ik heb een eind willen maken aan die dubbelzinnigheid. Erasmus is *clean*. Hij kan zonder bijgedachten ‘icoon van Rotterdam’ zijn. In het RJB van 2010 formuleerde ik dit keer mijn conclusies niet slechts voor deze school, dat had ik 2004 al gedaan, maar voor deze stad. Daarna wil ik nog graag enkele tips geven voor het gebruik van Internets *Wikipedia*.

Conclusies en vragen in het Rotterdams Jaarboekje; tips voor Wikipedia:

Ik heb dit essay geschreven om een antwoord te krijgen op vragen. Ik was leraar: hoe komt het dat dertig intelligente leerlingen van het Erasmiaans, ieder afzonderlijk, na gebruik van internet Erasmus voor antisemiet uitmaken? Ik ben bestuurslid van *Huis van Erasmus* dat vanuit het gedachtegoed van Erasmus opereert: wat kan en moet ik doen als de stadspatroun voor Jodenhater en moslim basher à la Wilders wordt uitgemaakt? Ik ben historicus: hoe is het mogelijk dat de vredesapostel van 1936 een halve eeuw later voor een verstokte antisemiet en oorlogsman kan worden uitgemaakt? Het antwoord kreeg ik door een bescheiden speurtocht, op de wijze van Erasmus, naar de historische bronnen. Bij dat onderzoek kwamen er zaken naar voren die me evengoed sprakeloos maken. Daarom eindig ik met enkele conclusies en vragen.

1. Erasmus groeide op en leefde in een sterk antisemitische wereld en tijd. Toch heeft hij een visie ontwikkeld op een fatsoenlijke omgang met verschillen in de samenleving, op eerbiediging van elkaars geloof, op het naast en met elkaar leven van ongelovigen, christenen, joden en islamieten. Hoewel hij zich in zijn officiële publicaties niet

antisemitisch uitlaat, is in zijn 'spontane' brieven hier en daar sprake van een vulgair antisemitisme, vaak een ondoordacht gevolg van zijn katholieke opvoeding, en soms als kortstondige uitbarsting van doodsangst. In andere brieven kritiseert hij zijn eigen grofheden. Nergens roept hij op tot vervolging van Joden, confiscatie of verbranding van hun boeken, of tot gedwongen doop van niet-christenen of andere dwangmaatregelen. Integendeel, hij schetst een samenleving van mensen die van elkaar verschillen, van welke aard die verschillen ook zijn, en die toch vreedzaam is. Daarmee legde hij de grondslag van een wezenlijk kenmerk van de latere Republiek der Nederlanden.

2.

Hoe kan een simplistisch smaadschrift als van Kisch (1969) veertig jaar later nog de grondslag zijn voor een schotschrift van dominee Jansen (2010)? Waarom kunnen Oberman en Jansen in brede kring lauweren oogsten, terwijl mensen als Markish en Augustijn nauwelijks worden gehoord, en met behulp van internet worden bedolven door marktschreeuwers? Zijn we Stapel? In de exacte vakken is het nauwelijks denkbaar dat onzin tientallen jaren lang kan domineren over serieuze wetenschapsbeoefening.

3.

Erasmus was volgens Ter Braak een 'militant humanist'. Hij was buitengewoon moedig toen hij met zijn bijtende sarcasme de inquisiteur Hoogstraten aanviel die hem als ketter wilde veroordelen, om daar eeuwen later door Kisch, Oberman en Jansen om gesmaad te worden. Ook Shimon Markish was een militant humanist. Waarom geeft de officiële wereld van Erasmus, waarom geven eigentijdse humanisten en historici, niet meer repliek aan de treurige smaadbezorgers van Erasmus?

4.

Waarom is een deel van de Joodse gemeenschap in de Nederlanden zo gecharmeerd van dominee Jansen dat ze geen kennis neemt van het gedachtegoed van een joodse geleerde zoals Markish en zich onder leiding van Jansen keert tegen Erasmus die aan de wieg heeft gestaan van de bevrijding en emancipatie van Joodse mensen in Nederland?

5.

Het is niet in het belang van joods, christelijk, islamitisch, humanistisch en ongelovig Nederland dat er een verwrongen beeld bestaat van Erasmus' verdraagzaamheid ten aanzien van Joden en islamieten, dat geen fundament heeft in het werk van Erasmus. Er moet strijd worden gevoerd om de juiste interpretatie van Erasmus' houding en werk op internet te doen verschijnen.

6.

Bestuurders en inwoners van de stad Rotterdam kunnen het icoon van hun stadspatroon (*dia slot*) blijven inzetten, en hem terecht beschouwen als een sieraad voor Nederland en de mensheid. Hun steun aan een tot de verbeelding sprekend, de discussie aanwakkerend Erasmushuis moet drastisch worden vergroot. Erasmus' leven, zijn ontwikkeling van bastaardkind naar universeel geleerde, leent zich voor een 'verhaal' dat kan helpen bij de bevordering van sociale cohesie, veiligheid, vrede en educatie. Onderwijsprojecten voor de jeugd van elf tot veertien jaar zoals Erasmus

voor de Klas van de Stichting Huis van Erasmus verdienen daarom meer steun van gemeenten, burgers en subsidiegevers.

En tenslotte, voor de leerlingen van klas 4 van het Erasmiaans Gymnasium, enkele tips op basis van het lemma ‘Erasmus en de joden’, dat niet uit de hemel valt maar druipt van het groezelige manchet van dominee Jansen:

1. Neem niet voetstoots aan wat er staat. Voor een normaal woordenboek draagt een redactie de verantwoordelijkheid: zij trekt deskundige mensen aan die bijdragen ontwerpen en beoordelen. Jij kunt de teksten ‘vertrouwen’, en je kunt mensen aanspreken met je kritiek. Dat ontbreekt in een encyclopedie als *Wikipedia*, die door allen wordt gemaakt en door *sommige* onbekenden wordt *bewaakt*. Want denk niet dat een correctie door een particulier van Jansens Erasmustekst enige kans van slagen heeft! Probeer het maar eens, en schrijf er een profielwerkstuk over.
2. Schrijf geen dingen over die je niet begrijpt: Erasmus was geen *reuchlinist*, hoezo?
3. Controleer of publicaties (*Antisemitisme*, AFS, 1989) inmiddels veranderd zijn of afgedaan hebben (*Antisemitisme*, AFS, 2005). Die teksten blijven tientallen jaren op de websites staan, of ze worden opnieuw verspreid zoals door dominee Jansen als zijn werkgever zich van hem afkeert.
4. Het geloof in *Wikipedia* blijkt ook bij schrijvers zoals Möring en Giphart levendig. Van cultuurdragers mag enige scepsis jegens teksten op internet verwacht worden.
5. Gebruik buitenlandse bronnen als *double cheque*. Engelse of Duitse teksten kunnen een ander beeld geven. Soms kan iemand aan de eerroof op het Nederlandse net zijn brood verdienen terwijl hij internationaal geen rol speelt.

Leo Molenaar,

Delf, elf elf elf.

(oud-leraar scheikunde *Erasmiaans Gymnasium*, eigentijds historicus, bestuurslid *Huis van Erasmus* en *Erasmushuis*, www.leomolenaar.nl/nieuws/erasmus)